

سمبول‌ها (رمزهای) سامانیان

سامانیان، ترکان و سائر باشندگان سرزمینهای خراسان و ماورالنهر که خود از جمله نوادگان بودائیها و مانیها شمرده میشدند، خاطره‌ها و آموزه‌های به یاد ماندنی از آنها به یادگار دارند. بنابر همین سبب داشتن علایق و دلچسپی‌شان به آئین‌های مذکور یعنی بودائی و زردشتی یک امر معمول و بجاینداشته میشود. گفته شده است که صحنه (محل) رژه نظامی قشون غزنویان (رسم گذشت) که در یکی از حومه‌های شهر غزنی موقعیت داشت بنام "شاه بهار" نامیده شده است. [Bosworth 1966: 85].

موجودیت کلمه بهار در ترکیب عنوان متذکره که به مفهوم "صومعه" استمال گردیده است، بیان این مسئله را تقویت می‌بخشد تا گفته شود که در اواخر قرن دهم و آغاز قرن یازدهم خرابه‌های صومعه‌های بودائی که بنام "شاه" نامیده میشد درین محل وجود داشته است، صومعه‌ایکه توسط حکمرانان قبل از اسلام در شهر غزنی بنیاد نهاد شده بود.

ازجانبی گفته میشود که الی اواخر قرن XII در خزاین غزنویان نسخه خطی (دست نویس) مقاله معروف مانی که بنام "ارژنگ" نامیده شده و به مناسبت تعلیمات کیهانی اش به رشته تحریر درآمده بود محافظت می‌گردید. (قسمیکه آگاهند از زمانه‌های خیلی‌ها کهن تا امروز و احتمالاً منبعت نیز بشکل گسترده‌تر، ذخائیرارزی، طلا جواهرات منجمله اشیا و سنگ‌های قیمتی دولتی بشمول آثار نایاب و تک نسخه‌ای، که بسا ارزشمند و قیمت بها پنداشه میشود در گاو صندوق‌های نهایت سنگین و مستحکم در محلات مخصوص، در بانکها، زیر زمینی‌ها و سائرمحلات مطمئن که به همین منظور تخصیص داده شده است نگهداری میشود. لذا حفظ آثار نایاب مانی نیز از جمله باارزش‌ترین و نایاب‌ترین آثاری پنداشته میشده است که در خزاین غزنویان محافظت شده است. س).

[Всеобщая история: 154].

در صفحه RV (صفحه اولی یا صفحه پیشروی) فیلس مسی که از نام نوح ابن اسد امیر دولت ساسانی (زمان فرمانروائی بین سالهای 274-279 هجری مطابق به 889-893 م) که به گمان غالب در شهر فرغانه ضرب زده شده بود، تصویر دایره تعبیه شده در رومب مربع شکل که بالترتیب به رومب های بزرگ تر تعبیه گردیده است بچشم میخورد. گرچه قسمت داخلی دایره متذکره باگذشت زمان رنگ باخته و ضعیف جلوه مینماید اما با آنهم تصاویر 6 گلبرگ و یا ستاره شش ضلعی یا شش تیغه ای کما کان جلوه گر چشمهاست.

[*www.zeno.ru: #48398*].

تصاویر مربع های تعبیه شده یکی بر دیگری که در عین حال دارای خطوط دایره وی میباشند بمتابه یکی از گونه های اساسی ماندالهای بودائی - یعنی سمبول (نماد) جهانی میباشد.

در دراهم نقره ای که در سال های 300-351 هجری مطابق به سالهای 912-962 م توسط سامانیان در نواحی کابل و غزنی ضرب زده شده است تصاویر گاو وحشی، سوارکار، هکذا کتیبه هائی با متون خاروشتی (Kharoshthi) بنظر میرسد که بمفهوم " خدای سری- خداویکه Sri Khudavayaka" افاده میگردد

[*Mitchiner 1977: 132*].

در موزیم باستان شناسی بخش سمرقند اکادمی علوم اوزبیکستان فیلس مسی یا copper Fels محافظت میگردد که در سال 359 هجری مطابق سالهای 969-970 م از نام امیر المنصور ابن نوح و پسرش احمد ابن المنصور شاه ساسانی توسط قلیچ الحجیب Kilic al-Hajib احمد ابن علی حکمران ساسانی ضرب زده شده است.

[*KII II: 102*].

در صفحه AV (صفحه اولی، صفحه پیشروی) فیلس متذکره مندالا کلاسیکی بودائی (8 گلبرگ احاطه شده با یک محیط (دایره) بعدا به داخل مربع و متعاقبا با دایره بعدی) که بمتابه سمبول خورشید و کیهان پنداشته شده و در مکاتیب معاصر بودائی مانند مکاتیب ماهایانه و واجریانه (تنتاریزم) Mahayana and Vajrayana

نیز پذیرفته شده اند به تصویر کشیده شده است. مندالا هائیکه در قرون وسطی در کشور هائی مانند چین، تبت، آسیای میانه و ترکستان شرقی عمومیت کلی داشت.

[Tonopov 1991: 101; Mandala: 767].

مندالا کلاسیکی (مشتق شده از واژه mandala سانسیکریتی) حاوی 8 گلبرگ (گل گلاب) در وسط منحیت سمبول بودائی عرض اندام نمود. قابل یاداور است که مرحله پیدایش آن مترادف با قرون VIII – IX یعنی مقارن پیدایش مکتب تنتاریزم یا Vajrayāna بودائی است. طبق متون کهن ترکستان شرقی، مندالا عبارت از یک فیگور (شکل) دایره وی جادویی بوده است.

[Arapov 2002: 12 – 16]. [ДТС: 336].

در جهت Av (طرف پیشروی) فیلس مسی که در سال 367 هجری مطابق به 978-977 م از نام نوح ابن منصور در شهر فرغانه ضرب زده شد، مندالای 8 گلبرگه باستاره های 6 گوشه ای یا Hexagram (شکل ترکیب یافته از دو مثلث متساوی الاضلاع) تعویض گردیده بود. (یعنی در مندالا جدید عوض 8 گلبرگ، ستاره های شش ضلعی یا شش گوشه ای گنجانیده شده بود).
 هکذا معلوماتی در باره گونه های دیگر فیلس ها که در سال 359 هجری مطابق به 970-969 م در شهر فرغانه از نام المنصور ابن نوح ضرب زده شده بود نیز در دست هست، فیلسی که طرف Av (طرف پیشرو، طرف اصلی) آن حاوی تصویر مندالا دایره وی، با مربع های تعبیه شده اما تعویض یافته باکتیبه عربی به عوض مندالا 8 گلبرگی وسطی. هکذا همچو مندالا ها در فیلس های مسی که در سال 374 هجری مطابق 985-984 م از نام نوح ابن منصور در شهر فرغانه تخارستان ضرب زده شده بود نیز به تصویر کشیده شده است.

[www.zeno.ru: #42536]. [www.zeno.ru: #25061, #42257, #43703, #44088].

[www.zeno.ru: #40659].

تصاویر مندالا های مشابه و متفاوت یعنی مندالا های (3 ، 4 ، 6 و 8 کلبه که تصاویر مهتاب در میان مربع های آنها تعبیه گردیده اند) را میتوان در تنگه های مسی قره خانیان نیز مشاهده کرد. تنگه هایی که در کلیکسیون سکه شناسی بانک مرکزی اوزبیکستان و در گالری هنرهای شماره (#41, #42, #43) شهر تاشکند و سائر کلکسیونها محافظت میگردد.

[www.zeno.ru, #002, #006, #013, #014a, #022, #024, #031, #032, #036].

به همین ترتیب در بعضی از سکه های سلجوقیان آسیای کوچک، مندالا های 3 گلبه.

[Hennequin 1985: pl. XLIX, 1982, 1983]

و یا هم مندالا های 6 گلبه به تصویر کشیده شده است.

[Hennequin 1985: pl. XLVI, 1878, 1881, 1882, 1883, 1885, 1890, 1893, 1895, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1904, 1911, 1918; XLIX, 1973, 1979; L, 1988],

هكذا از نوع مندالاهای نوع سوراخ مربعی دارای کتیبه های عربی وسطی نیز تقلید گردیده بود.

[Hennequin 1985: pl. XIX, 828, 832, 833; pl. XX, 882; pl. XXI, 927, 930; XXXIII, 1397, 1401; XXXIV, 1435, 1437; XXXVI, 1516; XLIV, 1787, 1790, 1809; XLV, 1826, 1828, 1831, 1834, 1835; XLVII, 1917; XLVIII, 1966, 1967, 1968; XLIX, 1969, 1970, 1971, 1979, 1985; L, 1986],

به همین ترتیب مندالاهایی وجود داشته است که پارتیت حکمدار در جناح چپ آن گنجانیده شده است. (قراردارد).

[Hennequin 1985: pl. XXIV, 1054, 1055, 1059, 1063, 1065, 1069; pl. XXV, 1070, 1072],

یا اینکه حکمدار بشکل چهارزانو نشسته اند.

[Hennequin 1985: pl. XXXII, 1357, 1359, 1364; XXXIII, 1366, 1368, 1369]

و یا مندالا هائیکه عکس بشکل متقابل (روبرو) قرار دارد.

[Hennequin 1985: pl. XXXV, 1466, 1468; XXXV, 14696 14766 14786 14796 1480].

گفتنی است که از مندالاهای سوراخ مربع ای با کتیبه های عربی در تنگه های مسی، یعنی تنگه هائیکه توسط امیر ابوالمجاهد محمد الحسین در سالهای 616-617 هجری مطابق به 1220-1219 م شهر بلخ ضرب زده شده بود نیز کاپی کاری (تقلید) صورت گرفته است.

[www.zeno.ru].

در صفحه نخست فیلس مسی که از نام منصور ابن نوح در سال 349 هجری مطابق به سالهای 960-961م در شهر فرغانه ضرب زده شده است دو (عدد، قطعه) افسانه دایره وی بمشاهده میرسد که، توسط خطوط نقطه ای و خطوط ثابت چوکات بندی (احاطه) گردیده اند. گفته میشود در صفحه داخلی فیلس متذکره دایره کوچکی وجود دارد که بداخل یک مربع که از چهارطرف بواسطه دایره چه های کوچک احاطه گردیده اند تعبیه گردیده است.

[www.zeno.ru: #36115].

هكذا اطلاعاتی از موجودیت فیلس مسی در دست هست که در سال 349 هجری مطابق به سال 960-961 در شهر قبا (فرغانه) از نام سامانیان ضرب زده شده است ، فیلسی که در صفحه اولی آن دو افسانه حلقوی (دایره وی) و در وسط صفحه تصاویر 7- و یا 8 عدد گلبرگ ها به تصویر کشیده شده اند.

[www.zeno.ru: #12532].

در فیلس دیگر منصور ابن نوح که در سال 353 هجری مطابق به 964 م در شهر بخارا ضرب زده شده است به عوض تصاویر وسطی کتیبه های عربی و یا دایره های کوچک گنجانیده شده است. هكذا اطلاعاتی از موجودیت نوع دیگر فیلس مسی در دسترس هست که در سال 382 هجری مطابق به 992-993 م در شهر سمرقند از نام پسر نوح ابن منصور ضرب زده شده است.

[www.zeno.ru: #29025, #40652]. [www.zeno.ru: #23398, #42386].

نوع دیگری ازین فیلس ها که در سال 385 هجری مطابق به سالهای 995-996 م در

Ispidjab ایسپیدجاب یا (شهر سیره م واقع کشور قزاقستان کنونی) ضرب زده شده است ، فیلسی که دورادور آن (چهارطرف) افسانه های عربی خطوط دایره وی 5 گانه حک گردیده است. گفته میشود که از جمله خطوط پنجگانه، به تعداد سه حلقه خطوط ثابت ودو خط باقیمانده نقطوی اند، طوریکه خطوط حلقوی ثابت سه گانه بداخل خطوط نقطه ای دوگانه تعبیه گردیده اند. به همین ترتیب در وسط صفحه نیز نشانه مجهول و نامفهومی بمشاهده میرسد.

[www.zeno.ru: #22969].

تصاویر دایره های تعبیه شده با یکدیگر که از عناصر متعدد و مختلف تشکیل یافته اند دلایلی بر متنوع بودن مندالاهادارد. در صفحه پیشروی فیلس های مسی که در سال 380 هجری مطابق به سالهای 990-991 م در اوزگند Uzgand از نام نوح ابن منصور ضرب زده شده بود، تصویر مثلثی بنظر میرسید که ذریعه خطوط نقطه ای ترسیم و سمت بیرونی ودرونی آن با کتیبه های عربی تحریر وتزئین یافته بود.

[www.zeno.ru: #45853, #42488, #42489].

هكذا اطلاعاتی از موجودیت فیلس های مسی در دست هست که در سال 386 هجری مطابق به سال 996م در شهر فرغانه از نام قره خانیان و حکمرانان مسلمان مصر ضرب زده شده بود. فیلس هائیکه حاوی دایره ای درمیان مثلث وکتیبه های عربی در داخل آنها بود.

[www.zeno.ru].

لازم به یاداورست که این علائم(نشانهها) بیاد آورنده مندالاهای ستاره ای 6 گوشه ای است ک در بین مثلث قرار دارند، یعنی مثلثی که بداخل 6 گلبرگ و دربین مثلث بعدی تعبیه گردیده اند. درفیلس مسی مضروب سال 401 هجری مطابق به سالهای 1010-1011 م شهر Ahsikate احسیکات که از نام نصر ابن علی ضرب زده شده بود، به عوض مثلث، تصویر 3 گلبرگ حک گردیده است. گفتنی است که تغییرات فوق دلیل دیگری برتنوع مندالاهها شمرده میشود. در زمان خلافت یکی از امراء اخیر سامانی به اسم نوح ابن منصور الریاض (زمان فرمانروائی بین سالهای 365-387 هجری مطابق به 976-997م) یعنی در زمان

فرمانروائی پسر دوم وقایم مقام (ولیعهد) منصور ابن نوح، شخصی به اسم عمید الدوله فایق الحسه Amide al-Dawla al-Faik Hassar منحیث حکمران سامانی در شهر بلخ گماشته شده بود. گفته شده است که موصوف در سال 368 هجری مطابق به سالهای 978-979 م در شهر بلخ به ضرب فیلس مسی مبادرت ورزید که در صفحه پیشروی آن ستاره 6 ضلعی- هیگسوگرام متشکل از دو مثلث متضاد الاضلاع حاوی کتیبه های عربی بنظر میرسید.

[www.zeno.ru: #20649, #41276].

هكذا، دریکی از تابلو های مصور قصر سامانیان در ناحیه افراسیاب تصاویر ستاره شش ضلعی محاط به محیط بمشاهده رسیده است. در قسمت پیشروی فیلس مسی که در سال 367 هجری مطابق به سالهای 997 – 998 م از نام نوح ابن منصور در شهر فرغانه ضرب زده شده بود، دایره تعبیه شده در هیگسوگرام بمشاهده میرسد که بالنوبه در دایره و مربع تعبیه گردیده اند.

[Булатов 1976: илл. 59, панель B и илл. 64, панель E; Арапов 2004: 18].

[www.zeno.ru: #42536].

گفتنی است که در تنگه های قرون XI – XII سلجوقیان آسیای صغیر، در تنگه های مسی که در سال 393 هجری مطابق سالهای 1002-1003 م توسط بکر ابن الحسن یک تن از حکمرانان قره خانیان در ایلک ضرب زده شده بود و به همین ترتیب در تنگه های حکمرانان مسلمان بعدی نیز تصاویر ستاره های 6 ضلعی بچشم میخورد.

[Hennequin 1985: pl. XXI, 903, 909; pl. XXV, 1074, 1078, 1079, 1080, 1096, 1097; pl. XXVIII, 1199, 1200, 1203; pl. XXX, 1282; pl. XXXI, 1284, 1285, 1286, 1290, 1291, 1292, 1294; XXXII, 1336; XXXIII, 1370, 1371, 1379, 1381, 1384, 1386, 1388, 1390, 1391, 1395, 1400; pl. XXXIV, 1404, 1405, 1407, 1410, 1412, 1413, 1415, 1432, 1448, 1449, 1450; XXXV, 1471; pl. XXXVII, 1523; XLVI, 1898; XLVII, 1912; XLIX, 1975, 1976, 1978, 1980; L, 1996],

[www.bukharacoins.com: #QK-020],

گفته میشود که از قعر بحیره ایسیق کول (واقع قیرغیزستان کنونی) ظروف سفالی خیلی ها سالم (خوب محافظت شده) حاوی خم کوچک گلی بدست آمده است، خمی که حاوی تصویر ستاره شش ضلعی مارپیچ داخلی (کیهانی) بوده است. [Плоских 2007: 127].

حکایاتی وجود دارد مبنی بر اینکه در قرون وسطی در آئین های یهودیت (یودیزم)، عیسویت و اسلام ستاره 6 گوشه ای یا شش ضلعی که بمثابه "مهر سلیمان" و یا هم "ستاره داود" معروف است استعمال گسترده داشته است. گفته میشود گرچه نشان مذکور در آئین یهودیت فقط در قرون XII-VI مورد استعمال قرار داشت، اما در زمان کنونی منحیث سمبول یودیزم (یهودیت) مورد استعمال گسترده قرار دارد. (84)

موجودیت نشان مذکور در تنگه های متعلق به سامانیان بمثابه حوادث خیلی ها قدیمی و اسبق که در مذاهب سه گانه مورد استعمال قرار داشته است پنداشته میشود. (85)

میتوان گفت که پیدایش علائم مذکور منحیث نشانه های گسترش اجماع یهودیان پنداشته میشود که طی قرون IV/X در اطراف و نواحی بلخ رخ داده است، چنانچه یکی از دروازه های بلخ بنام باب الیهود (دروازه یهود) نامیده میشود. به همین ترتیب در بلخ قرون وسطائی از روستائی بنام روستاء جهازانک Dzahuzanak که بمعنی جهازان کوچک و یا هم یهودان کوچک افاده گردیده است یاد آوری شده است. [al-Istakhrī: 278]. [Jacut II: 167].

در قرن دهم در فاصله نه چندان دور از بلخ بصوب جوزجان شهری بنام جحوزان یا جهان Jahan و یا هم یهود. Yahud وجود داشته است که همچنان بنام الیهودیه al-Yahud Iyya نامیده شده است.

[Hudud al-'Alam: 107] [al-Jakubī: 287], [al-Istakhrī: 271; al-Moqaddasī: 347, 348].

تصاویر هیکسوگرام (شکل هندسی متشکل از دو مثلث متساوی الاضلاع) در اوراق و برگه های برنجی، در اشیاء سفالی و غیره متعلقات قبایل پوستین پوش (در اداوار

مختلفه مردمان اولیه از پوست حیوانات بشکل لباس استفاده مینمودند ازین رو در بعضی از منابع از آنها بنام انسان های پوستین پوش نامبرده شده است. (س) عصر برونز دشت های لامزروع ایورو آسیا Eurasian steppes بمشاهده رسیده است.

[Аванесова 1991: рис. 506].

ازجانبی، پیدایش هیکسوگرام ها با آئین بودائی و سرزمین هندوستان پیوند داده میشود، جائیکه سمبول مذکور درآبده های آن دیار برای اولین بار، حتی ماقبل عصر نوین تجسم یافته بود. از جانبی هیکسوگرام ها در تعلیمات تنتاریستی بودائی (بودیزم) و هندوئیزم (آئین هندوئیزم) بمثابه سمبول مندالا های کلاسیکی و مظهر خدای نرو- نرایان. Nara-Narayana پنداشته میشود. به همین ترتیب گوشه ها(کنج، زاویه) های بالائی و پائینی مثلث که عبارت از اجزای متشکله هیکسوگرام ها پنداشته میشوند مظهر 6 چهره یا شش فیگور، یعنی خدای شیوا و خدای شاکتی. Shiva and Shakti میباشد. میتوان گفت که سمبول مذکور توسط سائر ادیان موجود شرق نزدیک، و بطور اخص از مذهب بودائی جائیکه مذهب مذکور گسترش بیشتر داشت به عاریت گرفته شده باشد. در بودیزم نوین(معاصر) هیکسوگرام ها بمثابه شمه حصول(کشف) پله های عالی و درخشان چاکراها، جائیکه فرد جزئی از جهان شمرده میشود پنداشته میشود. گفته میشود که در شش گوشه(شش انتها) شمه متذکره، سمبول های کلیه ادیان بزرگ جهان یعنی سواستیکه (صلیب شکسته) Swastika، هیکسوگرام صلیب، وحلال ماه وغیره ترسیم گردیده است. در عین حال در وسط شمهء مذکور تصویرگل لاتوس یاگل نیلوفر آبی بشکل سواستیگه قرارداده شده است که بمثابه نماد 7 مقام عالی پنداشته میشود. به همین ترتیب تصاویر ستاره های 6 و یا 8 ضلعی(گوشه ای) در قطعات و تزئینات گچی قصر حکمرانان قرون VII – VIII ترمیز نیز دیده شده است

[Алпаткина 2004: 31].

تصاویر هیکسوگرام های تعبیه شده در مربع و دایره صفحه پیشروی (صفحه اول) فیلس مسی مضروب سال 367 هجری مطابق به سالهای 977-978 م شهرفرغانه که از نام نوح ابن منصور ضرب زده شده است تاکید بر پیوند آن (سمبول) با آئین بودائی دارد. در فیلس مسی دیگری که توسط همین فرمانروا در سال 368 هجری مطابق به سالهای 978-979 م در شهر بلخ ضرب زده شده است در صفحه پیشروی فیلس مذکور ستاره 5 گوشه ای - یعنی پانتاگرام خطی (متشکل از خطوط) بنظر میرسید.

[www.zeno.ru: #42536], [www.zeno.ru: #20654].

قابل یادآوریست که در ادوار قدیم پانتاگرام ها یا ستاره های پنج ضلعی مورد استفاده خلق ها و مردمان مختلفه بشکل عام بوده است. روی همین علت است که محققین و دانشمندان به سمبول مذکور منحیث سمبول سحرآمیز و بسا تعمیم یافته مینگرند. در ضمن سمبول مذکور توسط تمدنهای مختلف بشکل مجزا و متفاوت کشف و در شکل گیری قوانین مختلفه و تشکل انسان و جوامع بشری بطور عمیق مورد بهره برداری قرار گرفته است.

گفته میشود که سمبول مذکور برای بارهای نخست در دیوارهای مغاره های عصر نوسنگی (مرحله بعد از عصر حجر)، هکذا در میان کتیبه های ترسیمی (رسامی شده) مصر قدیم، در تابلو های گلی میسوپاته می (بین النهرین) Mesopotamia (قرن چهارم قبل از میلاد) و در دیوارهای آبدی های هندوهای (سرخ پوستان) قبیله مای Mayan امریکای لاتین کشف و باهم مشاهده شده است. به همین ترتیب پانتاگرام هاطی سالهای 586-506 قبل از میلاد در یونان باستان منحیث سمبول شناخت پیروان و شاگردان فیثاغورث و در قرن IV قبل از میلاد منحیث سمبول شهر ابروشیلیم (ایروسلیم) مورد استفاده قرار داشته است. همزمان با آن سمبول مذکور در آئین های یهودیت، عیسویت و اسلام بنام "مهر سلیمان" و یا هم "ستاره داود" معروف بوده است. پانتاگرام ها مظهر ابدیت، تکامل و جهان هستی نیز پنداشته میشوند.

[Топоров 1991: 273].

پانتاگرامها در کشورهای هندو چین در آئین بودائی و سائر ادیان کهن بمتابه یکی از سمبول های مندالا مورد استعمال قرار داشته است. در تعلیمات تائوئیستی (تائوئیسم) پنج عنصر هریک: چوب، فلز، زمین، آب و آتش بمتابه نماد کیهان شناسی شرق پنداشته میشود. یکی دیگر از وجوه ها یا نشانه های ارتباطی سامانیان با آئین بودائی همانا سمبول های مرسوم در دیوار های خارجی مقبره سامانیان در شهر بخاراست، جا ئیکه تعبیه مربع ها نمایانگر امتزاج مغلق هندسی ومظهرکاسموگرام (اشکال مغلق و پیچیده هندسی) افزایش و کاهش جهان هستی است.

[Пугаченкова, Ремпель 1960: 67; Пугаченкова 1968: 121; Булатов 1976: 85],
[Булатов 2005: 36].

در صفحه پیشروی فیلس های معروف مسی که از نام نوح ابن منصور در سال 378 هجری مطابق به سالهای 988-989 که در اوزگند ضرب زده شده است مربع های (متوازی الاضلاع) تعبیه شده با یکدیگر و به همین ترتیب فیگور شخصی (فردی)؟ بمشاهده میرسد. مربع ها و دیسک ها و سمبول های تعبیه شده مشابه را نیز میتوان در کتیبه های ورخش ها Varakhshal مشاهده نمود.

[www.zeno.ru: #36724]. [Ремпель 1961: 152].

هكذا سمبول های یکسان (مشابه) حاوی رسامی های افسانه گونه (افسانوی) بودائی را میتوان در رسامی های دیواری مغاره های دانهون (Dunhuang) نیز مشاهده نمود. ابده ایکه منحیث یکی از بزرگ ترین و عمومی ترین مراکز مذهبی و عبادتی بودائیان در محدوده آسیای میانه و آسیای شرقی در اوائل قرون وسطی محسوب میگردد.

[Apanov 2002: 120 – 125; Klimburg-Salter 1989: tab. X].

گفته میشود که در قرن وسطی تزئین وآرایش ساختمانها، تبلور خصوصیت سحر آمیز انها بوده و بمتابه منبع تداوم عمر آنها ومظهر رفاه و آسایش باشندگانش پنداشته میشود.

[Алпаткина 2004: 32].

سمبولها (رمز) های هندسی از قبیل (اشکال هندسی چند ضلعی، دایره، مربع و ترکیب (تعبیه) آنها با یکدیگر، ماندالاهای، صلیب، سواستیکه و غیره...) ترسیم کننده (بیانگر) شکل و شمایل جهان و به همین سان نشاندهنده افق های عمودی و افقی کیهان یا فضای لایتناهی از نقطه نظر زمانی و مکانی شمرده میشدند. یعنی آنها بیانگر تصاویر "متراکم" جهان یعنی زمین، کشور (سرزمین) شهر، قصر، آبد و قبرستان و غیره به طور وسیعتر و عمیق تر آن محسوب میگردد.

[Топоров 1991: 272].

گفتنی است که آبد سبی ها نیز دارای اشکال و فورم های متعدد و متفاوتی بودند که از جمله میتوان از آبد نظم و ترتیب، آبد نیاز (ضرورت) و آبد روح یاد اوری نمود که منحیث آبد های گرد یا آبد های دایره وی شمرده میشدند. به همین ترتیب آبد زحل - حاوی 6 ضلع، آبد یوپیتر (مشتری) حاوی سه ضلع، آبد مارس طور مستطیل، آبد خورشید طور مربع شکل، آبد وینوس (ناهید) مثلث گونه اما حاوی خطوط مستطیلی، آبد مهتاب - طور 8 ضلعی یا 8 گوشه ای بودند. گفته میشود که سبی های اولیه آفتاب پرست یا (عبدة الشمس) بوده در روز 5 بار از خورشید، متبلوردر تمثال بت های دودست ستایش (عبادت) بعمل می آوردند. آنها خورشید را مظهر فرشته های آسمانی متجسم در قیافه انسان و حاوی منبع نور مینداشتند.

[Беленицкий 1954: 65]. [ال-فاخری: 42].

لازم به یاد اوریست که ستروکتور ساختمانی مقبره سامانیان قابل توجه مینماید، زیرا؛ حسب طرح متذکره ساختمان مقبره به موجود تاج پوشانیده شده توسط شی نیمه دایره وی شباهت دارد که، دارای کمپوزیشن مرکزی یعنی گنبدی حاوی چهار دروازه ورودی یکسان میباشد. یعنی میشود گفت که طرح مهندسی ساختمان، نماد اشکال کیهانی - یعنی مربع- دایره بوده است. تصور میگردد که مقبره سامانیان نمونه ای از ساختمانها (قلعه های) مراحل اولیه عصر فئودالی و یا تمثالی

از مراسم تشییع جنازه های معمول در مراحل قبل از اسلام باشد، مراسمی که در آثار مهندسی قبل از اسلام سغدی ها عمومیت داشت.

[Пугаченкова 1968: 119]. [Булатов 2005: 36].

[Пугаченкова, Ремпель 1958: 67] [Пугаченкова 1962: 52].

حسب نظریه دیگری، ساختمان مقبره نمایانگر (انعکاس دهنده) رصد خانه آبدیه سبی هاست که بمنظور ستایش از خورشید (آفتاب)، جائیکه حرکات خورشید از آن طریق تحت مراقبت قرار میگیرد ساخته شده است.

[Булатов 1976: 71 – 77; Булатов 2005: 36].

لوايح معماری مقبره های نوع پورتال- گنبدی، که از خشت (مواد خشتی) بشکل گنبد ویورت گونه (خانه های نمدی قبایل کوچی) ساخته شده اند، در اوائل بمنظور تدفین مردگان ترکان و در مراحل اسلامی در امور ساختمانی مقبره ها استفاده گردید.

[Бернитам: 129 – 131].

در اسناد وقفی (سال 976 هجری مطابق به 1568-1569 م)، گفته شده است که آرامگاه سامانیان در سال 254 هجری مطابق به سال 868 م توسط شاه اسماعیل سامانی (متوفی در سال 295 هجری مطابق به سال 907-908 م) بالای مقبره پدرش احمد ابن اسد (متوفی در سال 204 هجری مطابق به سال 819-820 م) اعمار گردیده است. گفته میشود که در نزدیکی مقبره متذکره، بقایای ساختمانی حفاری گردیده است که کف (سطح) آن ذریعه خشت، بشکل دواير متحدالمرکز تزئین یافته است، لذا تصور میگردد که ساختمان مذکور با پرستش (عبادت) خورشید مرتبط بوده باشد.

[Саиджон 1927: 54]. [Булатов 1976: 91].

بنظر ما ساختمان مقبره متذکره از دید عمودی (دید از بالا) هماناشگل دقیق مندالا بودائی- مانوی است. اما، بخش عبادتگاهی آن احتمالا همان آبدیه ئی باشد که توسط ایل تیگین به افتخار ملکه چینائی بنا گردیده و شکل دقیق و کاپی برداری شده آبدیه مذکور باشد.

[Mandala: 140; Аранов 2002: 13],

در رهرو های دخولی چهارگانه (در های دخولی به مقبره) سمبول مثلث گونه ای به تصویر کشیده شده است که نمای مثلث واحد (یکدانه) روبه پائین بخود اختیار نموده است. تصور میگردد که سمبول متذکره نمادی از قربانگاهی باشد که بمنظور افروختن آتش تخصیص داده شده است. به همین سان جالی های خشتی هشت گانه، طوری چیده شده اند که دهانه (سوراخ های موجود میان) خشت های چیده شده تداعی کننده تصاویر صلیب های متساوی الاضلاع مانوی اند.

[Булатов 1976: рис. 47 – 49].

گفتنی است که امتزاج سمبول آئین های سه گانه جهانی- یعنی آئین بودائی، زردشتی و عیسویت در یک ساختمان واحد میتواند فقط در وجود آئین مانی متجسم گردد. در تزئینات آرامگاه سامانیان واقع بلندی های افراسیاب بر علاوه ستاره های 6 ضلعی (هیکسوگرام ها) تصاویر ستاره های 8 گوشه ای محاط به دایره (ترسیم شده بشکل دایره وی) نیز بچشم میخورد. گفته میشود تصاویر اینگونه ستاره های 8 گوشه ای برای نخستین بار در بقایای پلاک های برنجی (برونزی) قبایل پوستین پوش (قبایل رمه دار و گاودار) عصر برونز در بیابان های اوراسیا دیده شده است

[Пугаченкова, Ремпель 1965: илл. 104; Булатов 1976: илл. 57, панель Б].

[Аванесова 1991: рис. 4, 49, 50 б].

لازم به یادآوریست که دید کلی (منظر کلی) ستاره های 8 گوشه ای بیاد آورنده گلبرگ های 8 ضلعی یا همان سمبول بودائی است. هکذا منداالاهای مشابه بشکل ستاره های 7، 8، 9، و 10 گوشه ای گلبرگی (گلبرگ نما) با محوریت مرکزی (متنشع از مرکز) نیز بمشاهده رسیده است. درعین حال در تنگه های قره خانیان، سلجوقیان و جوجی های قیزیل آورده نیز ستاره های 8 گوشه ای متشکل از دو مربع تعبیه شده با یکدیگر وجود داشته است

گفتنی است که امتزاج های مشابه میتواند بمثابه سمبول هائی باشد که نشاندهنده یکی از مندالاهای متفاوت آئین بودائی- مانوی قلمداد گردد.

در ساختمانهای قصر های سامانیان واقع ارتفاعات افراسیاب تصاویر گلبرگ های 4، 6، و 8 گوشه ای محاط به دایره، یا محاط به مربع و یا هم 8 گوشه ای دیده شده است. در عین حال تنگه هائی نیز بمشاهد رسیده است که متعلق به سامانیان بوده و در صفحه پیشروی ان گلبرگ های 6 برگه به تصویر کشیده شده اند. هکذا در تنگه های متعلق به قره خانیان نیز گلبرگ های 4 و 6 برگه مشاهده شده است.

[Булатов 1976: илл. панели А, Б, В и Г]. [www.zeno.ru: #9654, www.e-bay.com: #450].

گفتنی است که همچو تصاویر کثیرالبرگه و کثیرالزاویه در دیکور دیوارهای بیرونی (خارجی) مغاره های آبدۀ بودائی قره تپه واقع جغرافیای ترمیز (آبدۀ ایکه در قرن اول میلادی اعمارگردیده بود) و هکذا در اشیا برش شده گچی قصر های حکمرانان قرون VII – VIII ترمیز نیز دیده شده است. تصاویر گلدسته های حک شده در خم های گلی بدست آمده از ارتفاعات کراسنیه ریچکه (دریای سرخ) * ((*محل مذکور در قرون وسطی بنام سریع نامیده میشد)) نمایانگر کتیبه های سفدی است که مندالا 8 گلبرگ به دو قسمت منقسم گردیده است.

[Алтаткина 2004: 31]. [Лившиц 2004: 138].

به همین ترتیب موجودیت تصاویر 4، 6، 8، و 10 گلبرگه نمادی از مندالا های متفاوت بودائی- مانوی محسوب میگردد. در تزئینات قصر سامانیان واقع سمرقند الگوهای بمشاهده رسید که بشکل سواستیکه که یکی از سمبول های آئین بودائی شمرده میشودبه تصویر کشیده شده است. گفتنی است که برعلاوه تصاویر مذبور، الگو های متفاوتی که بیاد اورنده سمبول های آئین بودائی بوده و بنام "گره سحرآمیز" و یا "گره فنا ناپذیر" نامیده میشوندنیز دیده شده است.

بدین ترتیب نشانه ها و علائم موجود هم در تنگه های سامانیان، هم در قصر های شان واقع سمرقندو هکذا علائم موجود در دیوار های مقابر (قبور)بخارا همه وهمه دال بر تعلیقیت سمبول های مذکور به آئین بودائی متناسباً به آئین مانوی دانسته میشود.

این نکته قابل توجه مینماید که تنگه های مضروب که حاوی علائم و سمبول های مشابه و یا هم یکسان اند، فقط در دومنطقه جداگانه یعنی در وادی فرغانه (شهرهای اوزگند و قبا) و در تخارستان (از قبیل شهری بلخ، کابل، غزنی و پروان) جاییکه در مراحل قبل از اسلام مکان آبدات بزرگ بودائی پنداشته میشد ضرب زده شده اند. یعنی میتوان گفت که کلیه حیات و سوابق زندگی قبل از اسلام سامانیان پیوند تنگاتنگی با این مناطق داشته است.

حسب تحقیقات بعمل آمده، قدیمی ترین تنگه های مکشوفه که دارای علائم مشابه اند احتمالا تنگه هائی اند که از نام نوح ابن اسد حکمران محلی آن زمان در شهر فرغانه ضرب شده است. (زمان فرمانروائی بین سالهای 274-279 هجری مطابق به سالهای 887-893 م). اما قسمت اساسی و کلی تنگه های مذکور در زمان فرمانروائی منصور ابن نوح و پسرش نوح ابن منصور طی سالهای 350-365 هجری مطابق به سالهای 961-976 م و 365-387 هجری مطابق به سالهای 976-997 م ضرب زده شده است. گفته میشود که موجودیت علائم و سمبول های آئینهای مانی- بودائی در تنگه های سامانیان میتواند عکس العمل و یا هم مقاومت درون اجتماعی سامانیان علیه حکمرانان ال بویه ایرانی تبار باشد، تباریکه در سال 334 هجری مطابق به سال 945-946 م بعد از استیلا شهر بغداد خودرا منحیت جانشینان و سکان داران سلاله ساسانیان ایران جا زدند و بدین ترتیب در احیا و استمرار بعضی از ارزش ها و افتخارات کلتوری و فرهنگی قبل از اسلام وهمین طور در احیاء ارزش های آئین زردشتی دست به کار شدند. میتوان گفت که در آن مقطع زمانی سامانیان منحیت یگانه نیروی متحد و متمرکز سنی مذهبی که از امکانات خوبی در جهت حمایت از خلفای عباسی برخوردار بودند محسوب میگرددند، یعنی خلفائیکه در مبارزه و مقاومت علیه بویه های شیعه مذهب طالب کمک گردیده بود. گفتنی است که درین هنگام بویه های شیعه مذهب نه تنها به فتح بغداد بل به استیلا ساحات مرکزی خلفای عرب نایل آمده بودند. قابل یادآوریست که از بعضی از مربع های سوراخ دار و یا سه ضلعی به دایره وی، 6 و 8 ضلعی به مندالا های 3 ،

4، 6، و 8 گلبه، هیكسو گرام ها و پانتاگرامها، به همین ترتیب از علائم و سمبول های مانوی- بودائی در اکثر تنگه های متعلق به چنگیزیان، و جوجی های آورده طلائی تقلید صورت گرفته است

[Френ 1832: таб. I (рис. 4, 5, 8, 15, 20, 21, 22, 26, 29); таб. II (рис. XXXIII, LVII); таб. III (рис. LXXIV, LXXXVIII); таб. VII (рис. CCIII); таб. IX (рис. CCLXVII, CCLXVIII, CCLXIX); таб. XVII (рис. LII, LIV); Шельди 2002: 43 (№ 23); 47 (№ 45); 48 (№ 50 – 53); 50 (№ 66, 67, 70); 51, 75, 78, 80; Сингатуллина 2003: 133 (рис. 21); 135 (рис. 40 – 46) и др.].

این موضوع قبل از همه مرتبط به این مسله است که مانوی یا مانویزم که از زمانهای خیلی ها دور منحیث آئین رسمی (دولتی) خاقانات ترکی، اویغوری، قرلق ها، قیرغیزها، کیماکها، و کیدانیها (کلدانیان) شمرده میشد، حتی بعد از رو آوری ترکان به دین اسلام یعنی الی قرون XV – XVI در میان توابعین و نوادگان شان از ارزش موثر و معینی برخوردار بوده، در حیات اجتماعی و معنوی مردمان ترک تبار رول موثری ایفا مینمود. (86)

[Кызласов 2004: 17 – 20].

گفتنی است که در قرون وسطی در میان ترکان نامهایی از قبیل قره خان (خان بزرگ) قره قوش (پرنده بزرگ، مرغ بزرگ) قره تایی (کشیش بزرگ، روحانی بزرگ)، ارسلان (شیر)، آبرس (لئو پارد، یوزپلنگ)، آی توغدی یا آی توگمیش (مهتاب زاده)، آی تیمیر (مهتاب و آهن، مهتاب و فلز)، آی بیک (بیک مهتابی)، آی به (جکمران مهتابی، فرماندار مهتابی)، آی دیگین (مهتاب و حکمدار)، کون توغدی یا کون توغمیش (خورشید زاده، آفتاب زاده)، قوناش یا کوناش (افتای، خورشید)، تولون (آفتاب نیمه، آفتاب هلال نما)، آق آیغیر (سیروس یا ستاره شب آهنگ) و غیره عمومیت داشت. اما در میان زنان، نامهایی از قبیل آی بله یا آی باله (مهتاب و چوچه، مهتاب و نوزاد)، آی گینه (مهتاب کوچک)، آی سلی یا آی صلی (مهتاب خالص، مهتاب پاک)، آی ساوو (برگرفته شده از مهتاب، اشتقاق شده از مهتاب)،

یولدوز (ستاره)، یادیکر، ایتکر (ستاره هفت خواهران)، اولکر (ستاره هولکر)، چولپان (سیاره زهره) و غیره خلیها شهره بود.

[*Таржумон: 60 – 62; Изысканный дар: 409 – 410; Фазылов 1966: 644*].

بنظر ما ظهور و پیدایش کلیت این نامها میتواند با مانوئیزم پیوند داده شود. نوح ابن نصر امیر سامانی (زمان فرمانروائی بین سالهای 331-343 هجری مطابق به 943-954 م) با دخت "ملک السینا" ، حکمران اویغوری که بنام باگاوچانا (تورفان) شناخته شده است و یا با دختر خان های قرلق که بعد ازین واقعه بدین اسلام مشرف گردید عقد نکاح نمود.

[*Сунн 1999: 101 – 102*], [*Мең 1966: 376*] [*Bosworth 1969: 24 – 25*].

ابو دولف Abu Dulaf جریان حضورش را به دربار نصر ابن احمد سامانی (امیر سامانی در بخارا) یعنی زمانیکه او منحیت سفیر ملک السینا یعنی حکمدار اویغورها از شهر سندبیل (کانسو) بدانجا تشریف آورده خواستار برقراری پیوند خویشاوندی میان این دو دودمان گردید. اما، امیر از برقراری مناسبات خویشاوندی با افراد غیردین ابا ورزیده، بالمقابل متعهد گردید تا یک تن از ملکه های السینا را به عقد نکاح یکی از پسرانش در بیاورد. بدین ترتیب نوح ابن نصر با یکی از ین ملکه های السینا ازدواج و نتیجتاً امیر عبدالملک ابن نوح دنیا می آید.

[*Abu Dulaf: 347 – 361*].

قسمیکه در قسمت‌های قبلی نیز اشاره گردید مالکان موروثی آتشکده نوبهار و سرزمینهای متعلق به آن برمکیان بودند که از زمان کوشانیها و حتی ماقبل آن بران تسلط داشتند. گفتنی است که سرزمین پهناوری، هکذا رستاق های وسیع یعنی مناطق وسیع کشاورزی (زراعتی) ناحیه روان واقع تخارستان نیز متعلق به انها بود. گفته شده است که باشندگان رستاقهای متذکره حتی در قرن دوازدهم به دین اسلام گرائیده و به ان معتقد بودند.

[*Пугаченкова 1976: 148*]. [*Иbn Haukal: 428; Jacut II: 272; Махмуд ибн Вали:*

58]. [*ас-Сам‘ани VI: 58*].

گفتنی است که برمکیان حکمرانان مستقلى بودند که نه تنها از صلابت خوب عقیدتی و مذهبی، بل از توانمندی قابل ملاحظه سیاسی و اقتصادی برخوردار بودند که بنا بر همین سبب متصرفات آنها در بعضی از منابع موجود بنام "دولت برمکیان" نامیده شده است. اما در منابع دیگری تبارز و پیدایش برمکیان با سامانیان مرتبط دانسته شده است.

مثلا نام سرسلسله (موسس) دودمان برمکیان (شخص برمک) از عنوان بودائی پرموکا pramukha برگرفته شده و یا هم مشتق شده است، عنوانیکه تخلص ایل تیگین (پرمودا) جد مادری سامانیان نیز از آن مشتق گردیده بود.

[*ал-Балхи: 37*]. [*Махмуд ибн Мур Вали: 315a; Barthold 1945: 48*]. [*Harmatta, Litvinsky 1996: 371*].

گفته شده است که یکی از واپسین (اخیرین) سلاله برمکیان بعد از قتل پدرش یکجا با مادرش از بلخ به کشمیر فرار مینماید، جائیکه مطابق به آموزه های مذهبی به آموزش علوم آسترونومی (ستاره شناسی) فلسفه و سائر علوم آن زمان پرداخت. تصورچنین است که محل تداوم آموزش همچو علوم بایستی مکاتیب مانوی باشد، یعنی مکاتیبیکه در زبان ترکی بنام Otuz oylan (سی جوان) نامیده شده است. [*Ibn al-Fakīh: 323 – 324*]. [*Зуев 2002: 201*].

ازجانبی گفته شده است که بعضی از نوادگان برمکیان سلسله تباری شانرا با شخصی به اسم مهران پیوند میدهند. شخصیکه از سلسله پارتها بوده و با بهرام چوبین پیوند تباری داشته است.

[*ас-Сам‘ани II: 168 – 169*],

علاوه باید نمود که یکی از پسران بهرام چوبین نیز بنام مهران نامیده شده است. از جانبی گفته شده است که موسس سلسله برمکیان نواسه حاکم Bushta Ufa بوشتاسفه، نامیکه به احتمال غالب نام پدر بهرام چوبین یکسان بوده است. (87)

[*Ибн Халликан I: 105*],

حسب افسانه های موجود ویشتاسپ از لحاظ تباری از جمله حکمرانان ترکهای Ardzhaspa ارجاسپه گفته شده است. موصوف پسر آفراسیاب بوده، بعدازفتح

بلخ بمدت 120 سال در آن سرزمین فرمانروائی داشت.

[*Навоий: 193*].

اطلاعات فوق میرساند که پیوند مستحکم تباری میان برمکیان و بهرام چوبین وجود داشته است، ازجانبی بلخ منحیث سرزمین آبائی بهرام چوبین و نوادگان اش شمرده میشود. چنانچه بعد از بقدرت رسیدن عباسیان و ارتقا رول خراسانیان در دربار خلفای عربی، سامان خودات از داشتن حق مالکیت بالای اموال موجود در بلخ ادعای مالکیت نمود.

پاورقیها:

84. در قرن یازدهم خزرها منحیث نخستین یهودیها ئی شمرده میشوند که سمبول متذکره را مورد بهره برداری قرار دادند.

85. ایوبی های سوریه طی قرون XII – XIII و مملوک های مصر طی XIV – XIII از جمله کسانی بودند که ستاره شش ضلعی داود *najmat Dawud* و یاهم مهر سلیمان *xatim Sulayman* را منحیث سمبول دولتی شان استعمال مینمودند.

86. در باره سمبول سامانیان رجوع شود به:

Камолiddин 2009: 49 – 60.

87. در اواسط قرن، نامگذاری اطفال بنام اجداد و نیاکان امر معمول پنداشته میشود. زیرا؛ همین نام میتواندست به یک یا چند تن و یاهم کل اعضای یک خانواده تعلق داشته باشد.

لینک های اضافی (علاوه گی) که بکمک انها میتوان در باره نامهای ذکرشده در ین باب، معلومات آفاقی بدست آورد.
(البته اینهاشامل بحث کتاب هذا نمیباشند.)

- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%B4%D0%B8%D0%B7%D0%BC>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Vairayana>

در باره تنتاریزم یا واجریانه

- <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D9%85%D9%87%D8%A7%DB%8C%D8%A7%D9%86%D9%87>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Mahayana>
- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%85%D0%B0%D1%8F%D0%BD%D0%B0>
- <https://uz.wikipedia.org/wiki/Mahayana>
- <https://sv.wikipedia.org/wiki/Mahayana>

در باره مهائانه

- <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%A7%D8%B3%D9%BE%DB%8C%D8%AC%D8%A7%D8%A8>
- [https://en.wikipedia.org/wiki/Sayram_\(city\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Sayram_(city))
- <https://uz.wikipedia.org/wiki/Sayrom>
- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D0%B9%D1%80%D0%B0%D0%BC>

شهر اسپبجانب یا سیرم

- https://www.google.se/search?q=%D0%98%D0%BB%D0%B0%D0%BA%D0%B5&espv=2&biw=1348&bih=576&site=webhp&source=Inms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiFlsWB-6HLAhWFHpoKHY68AeAQ_AUIBigB#imgsrc=OQifRFo6xGA5FM%3A

در باره ناحیه ایلک

- https://www.google.se/search?q=%D1%84%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8B&rlz=2C1KMZB_enSE0536SE0536&source=Inms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiepLmg haLLAhUJDZoKHcfOBKIQ_AUIBygB&biw=1348&bih=576
- <https://de.wiktionary.org/wiki/Felses>

در باره فیلس ها

- <https://fa.wikipedia.org/wiki/%DA%86%D8%A7%DA%A9%D8%B1%D8%A7>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Chakra>
- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B0%D0%BA%D1%80%D0%B0>
- <https://sv.wikipedia.org/wiki/Chakra>

در باره چاکرا

- <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%B5%D9%84%DB%8C%D8%A8%D8%B4%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D9%87>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Swastika>
- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
- <https://sv.wikipedia.org/wiki/Svastika>

در باره سواستیکه (صلیب شکسته)

- [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D0%B0\(%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D0%B0(%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB))
- https://www.google.se/search?q=%D0%B3%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D0%B0&rlz=2C1KMZB_enSE0536SE0536&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwi-n-GGxqfLAhXGE5oKHegAlsQ_AUIBygB&biw=1366&bih=607
<https://en.wikipedia.org/wiki/Hexagram>

در باره هکسوگرام

- <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D8%B1%D9%87%D9%BE%D9%86%D8%AC%E2%80%8C%D9%BE%D8%B1>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Pentagram>
- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D0%B0>
- https://www.google.se/search?q=%D0%9F%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D0%B0&rlz=2C1KMZB_enSE0536SE0536&aq=chrome..69i57j0l5.2320j0j7&sourceid=chrome&es_sm=0&ie=UTF-8

در باهر پانتاگرام یا ستاره پنج ضلعی (پنج پر).

- http://testhistory.ru/history.php?id=his_4_21
- https://www.google.se/search?q=%D1%8D%D0%BF%D0%BE%D1%85%D0%B8+%D0%BD%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B0&rlz=2C1KMZB_enSE0536SE0536&espv=2&biw=1366&bih=607&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiiip3avqnlAhWpCpoKHU9UCX4Q_AUIBigB&dpr=1
- <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%AF%D9%88%D8%B1%D8%A7%D9%86%D9%86%D9%88%D8%B3%D9%86%DA%AF%DB%8C>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Neolithic>
- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82>

- <https://uz.wikipedia.org/wiki/Neolit>

درباره نیو لیت یا عصر نوسنگی

- https://www.google.se/search?q=%D0%9C%D0%B5%D1%81%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B8%D0%B8&espv=2&rlz=2C1KMZB_enSE0536SE0536&biw=1366&bih=607&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiX9OSHwanLAhXIKJoKHRnnCNsQ_AUIBigB
- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%81%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B8%D1%8F>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Mesopotamia>
- <https://sv.wikipedia.org/wiki/Mesopotamien>
- <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D9%85%DB%8C%D8%A7%D9%86%E2%80%8C%D8%B1%D9%88%D8%AF%D8%A7%D9%86>

درباره میسو پاتامی یا بین النهرین

- https://www.google.se/search?q=%D0%9F%D0%B8%D1%84%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B0&rlz=2C1KMZB_enSE0536SE0536&espv=2&biw=1366&bih=607&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwinn_CMxanLAhXoYZoKHR_PCm4Q_AUIBigB
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Pythagoras>
- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B8%D1%84%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%80>
- <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D9%81%DB%8C%D8%AB%D8%A7%D8%BA%D9%88%D8%B1%D8%AB>
- <https://tg.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B8%D1%84%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%80>
- <https://uz.wikipedia.org/wiki/Pifagor>
- https://fa.wikipedia.org/wiki/%D9%82%D8%B6%DB%8C%D9%87_%D9%81%DB%8C%D8%AB%D8%A7%D8%BA%D9%88%D8%B1%D8%B3

درباره فیثاغورث

- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%85%D1%88%D0%B0>
- <https://uz.wikipedia.org/wiki/Varaxsha>
- https://www.google.se/search?q=Varakhsha&espv=2&rlz=2C1KMZB_enSE0536SE0536&biw=1366&bih=607&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjaoNW_mazLAhXFDp_oKHYmNDQQQ_AUIBigB
- <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5302/>

در باره ورخشه

- https://www.google.se/search?q=%D0%94%D1%83%D0%BD%D1%8C%D1%85%D1%83%D0%B0%D0%BD&espv=2&biw=1366&bih=607&site=webhp&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiOt4WUmqzLAhVmSZoKHaw0BckQ_AUIBigB
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Dunhuang>
- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%83%D0%BD%D1%8C%D1%85%D1%83%D0%B0%D0%BD>
- <https://uz.wikipedia.org/wiki/Dunxuan>

درباره دونهوان

- <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%B3%D9%84%DB%8C%D9%85%D8%A7%D9%86>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Solomon>
- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%BD>

درباره حضرت سلیمان

- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D0%BC%D0%BB%D1%8E%D0%BA%D0%B8>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Mamluk>
- <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D9%85%D9%85%D9%84%D9%88%DA%A9>

درباره مملوک ها.

- <https://sah.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B0%D0%BE%D0%B8%D0%B7%D0%BC>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Taoism>
- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B0%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%B7%D0%BC>
- <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%AA%D8%A7%D8%A6%D9%88%D8%A6%DB%8C%D8%B3%D9%85>
- <https://uz.wikipedia.org/wiki/Daosizm>
- https://www.google.se/search?q=%D0%A2%D0%B0%D0%BE%D0%B8%D0%B7%D0%BC&espv=2&rlz=2C1KMZB_enSE0536SE0536&biw=1366&bih=659&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwj8-du4mqrLAhXrK5oKHeHhC3MQ_AUIBygC&dpr=1

در باره تائوئیسم یا دائیسیزم.

- <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%AC%D9%88%D8%AC%DB%8C>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Jochi>
- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B6%D1%83%D1%87%D0%B8>

- <https://uz.wikipedia.org/wiki/Jo%CA%BBjixon>
- درباره جوجی ها
- <https://www.google.se/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=%D0%A1%D0%B0%D1%80%D1%8B%D0%B3>
- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D1%80%D1%8B%D0%B3-%D0%A1%D0%B5%D0%BF>

درباره شهر سرینگ سدپ

- <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%AE%D9%88%D8%B4%D9%87%D9%BE%D8%B1%D9%88%DB%8C%D9%86>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Pleiades>
- [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BB%D0%B5%D1%8F%D0%B4%D1%8B\(%D0%B7%D0%B2%D1%91%D0%B7%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BB%D0%B5%D1%8F%D0%B4%D1%8B(%D0%B7%D0%B2%D1%91%D0%B7%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5))
- <https://uz.wikipedia.org/wiki/Hulkar>

در باره خوشه پروین یا ستاره های هفت خواهران یا هفت هولکر.

- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B1%D1%83%D0%94%D1%83%D0%BB%D0%B0%D1%84%D0%B0%D0%BB%D1%8C-%D0%A5%D0%B0%D0%B7%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D0%B8>

ابودولف الخذرجی.

- <http://myfholgy.info/heroes/g/gushtasp.html>
- <https://fa.wikipedia.org/wiki/%DA%AF%D8%B4%D8%AA%D8%A7%D8%B3%D9%BE>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Vishtaspa>
- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B0>
- <https://sv.wikipedia.org/wiki/Vishtaspa>

درباره ویشناسپ (گشتاسپ)

- <http://mifolog.ru/mythology/item/f00/s00/e0000496/index.shtml>

درباره ارجاسپ.